

DAWNE ZAPOMNIANE POLSKIE REZYDENCJE NA UKRAINIE (III)

W trzeciej relacji o dawnych polskich rezydencjach na Ukrainie, nie uwzględnionych przez R. Aftanazego, dotarliśmy na Pokucie.

W odległości trzech kilometrów na południe od rejonowego miasta Nadwórna, położona jest wieś Pniów, z malowniczymi ruinami dawnego zamku Kuropatwów. Położony na wyniosłym wzgórzu zamek wznosił w 2. poł. XVI w. stolnik halicki Paweł Kuropatwa. Po najeździe opryszków Hrynia Kardasza w 1621 r., ówczesny właściciel Piotr Kuropatwa wzmocnił fortyfikacje i przebudował wnętrza zamkowe. Odtąd, do czasu powstania Stanisławowa, Pniów stał się najsilniejszą z twierdz broniących Pokucia. Wytrzymał m.in. oblężenie Kozaków Krzywonosa w 1649 r. i Turków w 1676 r. Kolejnymi właścicielami byli Cetnerowie i Telesforowie, a na koniec Potoccy, którzy pod koniec XVIII w.

porzucili zamek i pozwolili, by popadł w ruinę. Miał on kształt pięcioboku z basztami w narożach, wzmocnionego od wschodu ostrogą z dwiema kondygnacjami strzelnic, a od południa budynkiem bramnym. Zachowały się mury obwodowe, trzy baszty, budynek bramny oraz fragmenty budynku mieszkalnego, a także lochy i pozostałości kaplicy. Według tradycji zamek pniowski połączony był podziemnymi korytarzami z umocnieniami w Nadwórnie.

Przenosimy się na teren dawnego

Turczynówka - pałac z 1900 r. (przed 1914 r. własność N. Tereszczewki, w 1994 r. szkoła). Fot. autor

województwa tarnopolskiego. W odległości 12 kilometrów na południe od Borszczowa, w jarze rzeki Cyganki, na międzyrzeczu Seretu i Zbrucza, położona jest wieś Krzywce Górne. Są tu ruiny zamku wzniesionego w 1650 r. przez Kątskich. Miał on plan prostokąta, cztery trójkondygnacyjne baszty w narożnikach i budynek bramny ze strzelnicami na piętrze. W 1672 r. zdobyli go Turcy. W 1675 r. zamek opanował renegeat Kryczyński, przywódca Lipków (polskich Tatarów, którzy przeszli na stronę

Turcji). Ujęty, został podobno wbity na pal na majdanie zamkowym. W latach 1684-1699 była tu baza wojsk polskich podczas działań przeciw Turkom. Kolejnymi właścicielami byli do połowy XIX w. Golejewscy, którzy sprzedali zamek Seidmannom. Ci rozebrali część budowli, z uzyskanego materiału wzniesiono gorzelnie i zabudowania gospodarcze. Zachowały się dwie baszty z łączącym je fragmentem murów. W latach międzywojennych w jednej z baszt mieściło się schronisko turystyczne.

Na skalistym cyplu, między Zbruczem a głębokim jarem, położone są malownicze ruiny zamku w Kudryńcach, wzniesionego na początku XVII w. przez Mikołaja Herburta, któremu Sejm Rzeczypospolitej powierzył budowę umocnień granicznych. Zamek miał kształt czworoboku z trzema basztami. Został zdobyty przez Turków w 1672 r. Odzyskany w 1683 r. przez hetmana Andrzeja Potockiego, stał się bazą wypadową przeciw Turkom w Kamieńcu Podolskim. W XVIII w. utracił znaczenie obronne i został przebudowany przez Humanieckich, ówczesnych właścicieli, na rezydencję. Po przejęciu przez Bartfeldów w połowie XIX w. popadł w ruinę i został częściowo rozebrany. W latach międzywojennych

Krzywce Górne - ruiny zamku Kątskich z 1650 r. Fot. autor

Szpoła - pałac hr. Urusowej. Fot. autor

Leszczyn – dawny dwór z 1. poł. XIX w.(?) Fot. autor

Czercze k. Smotrycza – dwór Brodzińskich (?) z przeł. XIX i XX w. Fot. autor

Probuźna - zabudowania gospodarcze w zespole dworskim Drohojewskich z przeł. XIX i XX w. Fot. autor

Mołczany - dwór Trzecieckich (?) z XIX w.. Fot. autor

opiekował się nim Korpus Ochrony Pogranicza. Po częściowej restauracji zamku umieszczono w nim biuro informacji turystycznej i muzeum regionalne. Zachowała się znaczna część murów obronnych i pozostałości baszt.

Około 20 kilometrów na wschód od Czortkowa położona jest wieś Probuźna, z pozostałościami zespołu dworskiego Drohojewskich. Zachowały się zabudowania gospodarcze z przełomu XIX i XX w. Są one parterowe, wzniesione na planie wydłużonego prostokąta, z licznymi przybudówkami od frontu.

Przenosimy się na Kresy przedrozbiorowe. Kilkanaście kilometrów na północ od Kamieńca Podolskiego, w głębokim jarze rzeki Smotrycz, położona jest wieś Czercze, znana z najlepiej na Podolu wschodnim zachowanego cmentarza „szlacheckiego”, z inskrypcjami wyłącznie polskimi. W czasach przedrozbiorowych wieś należała do biskupów kamienieckich, którzy ufundowali tu zachowany do dziś Kościół katolicki. Później rząd rosyjski darował dobra hetmanowej Aleksandrze z Engelhardów Branickiej, która sprzedała je Sadowskim. Ostatnimi właścicielami Czercza byli Brodzińscy. Zachował się ich dwór lub jego oficyna. Budynek jest parterowy, na planie wydłużonego prostokąta. Nakryty jest dwuspadowym dachem, ma opilastrowane naroża. W 1996 r. we dworze mieścił się dom starców.

Kilka kilometrów na północ od rejonowego miasta Szarogród, w obwodzie winnickim, położona jest, z dala od głównych dróg, wieś Mołczany. Na przełomie XVIII i XIX w. należała ona do rodziny Trzecieckich, którzy wzniesli tu piękny kościół (wewnątrz liczne epitafia tego rodu). Jest to jedna z nielicznych miejscowości na środkowej Ukrainie, gdzie przetrwał, w niezłym stanie, cmentarz z polskimi inskrypcjami na nagrobkach. Dawny dwór Trzecieckich, w którym obecnie mieści się szkoła, był pierwotnie piętrowy. Później obniżono go o jedną kondygnację. Na

skutek przebudowy utracił kształt zabytkowy.

Kilkanaście kilometrów na południowy wschód od Żytomierza położona jest wieś Leszczyn, z dobrze zachowanym dworem klasycystycznym, wzniesionym prawdopodobnie na początku XIX w., nie wiadomo przez kogo. Usytuowany jest na wzgórzu, na przeciwnym (w stosunku do kościoła, również klasycystycznego) krańcu wsi. Dwór jest parterowy, z dwoma wydatnymi ryzalitami od strony fasady głównej. Znajdują się w nich wejścia zakończone czterokolumnowymi portykami. W 1994 r. w budynku znajdowała się szkoła. Do zespołu dworskiego należy dawny młyn, pochodzący z tego samego okresu, murowany, parterowy, otynkowany, z trójkątnym szczytem i boniowanymi narożami. Od miejscowej ludności dowiedziałem się, że w wiosce były też do niedawna ruiny drugiego, większego pałacu. Udało mi się odnaleźć tylko resztki murowanej bramy wjazdowej.

Kilkanaście kilometrów na północ od Mohylowa Podolskiego położona jest wieś Ozaryńce, z ruinami zamku z 1657 r. oraz dawnym dworem z XIX w., w którym w 1995 r. mieścił się dom starców. Dwór jest parterowy, w części środkowej podwyższony o jedną kondygnację. Jedna z elewacji wzmocniona jest szkarpami.

Kilka kilometrów na wschód od rejonowego miasta Cudnowa w obwodzie żytomierskim położona jest wieś Tiutiuniki. Jest tu dawny dwór, który już w 1994 r. znajdował się w bardzo złym stanie. Nie wiadomo kiedy powstał i kto był jego właścicielem. Do 1990 r. dwór był wykorzystywany przez miejscowy kołchoz, następnie służył jako sala weselna, później został opuszczony. Wkrótce zapadły się stropy. Według miejscowej tradycji w dworze tym mieszkał przez jakiś czas słynny polski kompozytor i pianista Juliusz Zarębski, urodzony i pochowany w pobliskim Żytomierzu.

Bardzo blisko poprzednio opisywanego dworu, nieco na wschód, wznosi się dobrze zachowany neogotycki pałac w Turczynówce, zbudowany w latach 1899-1900 (nie wiadomo przez kogo). Później, przez pewien czas, był własnością wzbogaconego chłopca Mikołaja Tereszczenki, co prawdopodobnie uchroniło go od dewastacji w czasie rewolucji bolszewickiej. Wzniesiony z czerwonej cegły, na planie prostokąta, jednopiętrowy, z dwoma środkowymi ryzalitami w głównej i tylnej elewacji, z wbudowaną werandą. Środkowy, wąski ryzalit głównej fasady, z przedsionkiem-tarasem nad wejściem, jest zakończony trójkątnym szczytem. Po lewej stronie głównej elewacji narożna wieża, zakończona iglicą, po prawej – narożny, trójkątny wykusz z namiotowym dachem. W architekturze budynku dominuje neo-renaesans, zmodernizowany i dostosowany do techniczno-artystycznych możliwości cegły. Wewnątrz ściany i sufity dekorowane sztukateriami. W 1994 r. w pałacu mieściła się szkoła. Do parku prowadzi ozdobna brama.

Z opisywanych rezydencji najdalej na wschód położona jest Szpoła, miasto rejonowe w obwodzie czerkaskim. Znajduje się tu dobrze zachowany dwukondygnacyjny pałac z XIX w. Szpoła, założona w XVI w., należała w XVIII w. do Lubomirskich, którzy sprzedali dobra ks. Potiomkinowi. Ostatnią właścicielką była hrabina Urusowa. W obu elewacjach (głównej i ogrodowej) występują ryzalitty, które w głównej zwieńczone są trójkątnymi frontonami. W środkowej części elewacji głównej znajduje się kolumnowy portyk z tarasem, a w elewacji ogrodowej złożone, kanelowane kolumny żeliwne na marmurowych podstawach i (w dolnej części) płasko rzeźbione girlandy. Nad portykiem widoczne są stiukowe putta i ptaki wśród girland. W 1994 r. w pałacu mieściła się szkoła z internatem. Obok pałacu stoi parterowa oficyna. W otoczeniu park krajobrazowy. Zespół pałacowy położony jest kilka kilometrów od centrum miasta. ■

Kudryńce – ruiny zamku Herburtów z XVII w. (rezydencja do poł. XIX w.) Fot. autor

Szpoła - pałac z poł. XIX w. (przed 1914 r. własność hr. Urusowej Fot. autor

Pniów - ruiny zamku Kuropatwów z 2. poł. XVI w. (rezydencja zamieszkała do końca XVIII w.) Fot. autor

Tiutiunniki – zdewastowany dwór z 1. poł. XIX w. Fot. autor